

Els quasisistemes preclàssics

Dr. Lluís Argemí d'Abadal

PID_00238427

Temps mínim previst de lectura i comprensió: **3 hores**

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Els primers sistemes del capitalisme agrícola	9
1.1. El vertader inici de l'economia	9
2. L'empirisme anglès	10
2.1. El naixement de l'empirisme anglès	10
2.2. William Petty	10
2.3. John Locke	11
2.4. David Hume	12
3. El primer bressol	13
3.1. El vertader primer bressol de la ciència	13
3.2. Pierre Le Pesant de Boisguilbert	13
3.3. Sebastián Le Prestre, <i>Sieur</i> de Vauban	14
3.4. Richard Cantillon	14
4. La fisiocràcia	16
4.1. El naixement de la fisiocràcia	16
4.2. Els fisiòcrates	16
4.2.1. Victor Riquetti, marquès de Mirabeau, i François Quesnay	16
4.3. El racionalisme francès	17
5. Les grans síntesis	19
5.1. Una nova ciència: l'economia política	19
5.2. Anne Robert Jacques Turgot	19
5.3. Cesare Bonesana, marquès de Beccaria	20
5.4. Adam Smith	20
6. El mercantilisme tardà; cameralisme i liberalisme	22
6.1. El mercantilisme tardà: Europa	22
6.2. El mercantilisme tardà a Espanya i Catalunya	23
7. Autors	24
Resum	28
Activitats	31

Glossari	32
Bibliografia	37

Introducció

L'escolàstica i el mercantilisme tenien preocupacions bàsicament normatives: és just fer-se ric (escolàstics), com fer-se ric (mercantilistes), però en el camí ja apareixien descripcions de com funcionava l'economia. Ara bé, perquè l'economia es convertís en ciència feia falta canviar el pes relatiu dels dos components: l'element essencial havia de ser l'estudi de com apareix la riquesa i, en tot cas després, jutjar si aquesta és justa i si cal fer-la.

El vertader inici de l'economia com a ciència no es va esdevenir fins que els autors interessats en el tema no van veure que la riquesa no es creava en l'intercanvi, sinó en la producció. I això no fou mai possible fins que algun tipus de producció, que fou l'agrícola, s'organitzés de manera més moderna, amb les millors tècniques del moment, a fi i efecte de proveir dels productes necessaris uns centres urbans cada vegada més importants.

A un cantó i a l'altre del canal de la Mànega, en zones específiques del que eren els grans poders del moment (Holanda, la Gran Bretanya i França), l'agricultura havia anat adquirint una nova estructura molt llunyana de l'organització feudal característica dels períodes anteriors. Bolcada cap al mercat, actuant sota l'impuls d'uns preus creixents que permetien l'obtenció de beneficis, la producció agrària s'havia modernitzat i produïa un excedent considerable.

En una àmplia àrea a l'entorn dels tres grans centres del moment, Amsterdam, París i Londres, van aparèixer finques de mida mitjana, on s'havien eliminat les reminiscències feudals mitjançant un procés de revolució agrària. Aquesta organització, capaç de crear un excedent notable, s'anomenava capitalisme agrari, que si bé al final del segle XVIII es reduïa a poques zones europees, a poc a poc va anar abraçant la resta del territori inclòs entre Dinamarca i Anglaterra. Una segona àrea, la que va de la vall del Po a Catalunya, passant per Provença, va desenvolupar també tècniques modernitzadores, tot i que sovint ho féu en un marc de finques petites, destinades al mercat i amb conreus mediterranis (algunes lleguminoses, vinya, etc.).

Els primers autors interessats en l'economia com a ciència també van estar lligats als processos polítics que van crear els sistemes polítics moderns: les revolucions burgeses. A Anglaterra, participant directament en els bàndols que podríem anomenar contraris a l'absolutisme.

A França, enyorant els moments de tolerància que havia creat, fins i tot en el camp econòmic, l'edicte de Nantes, ja que la revolució burgesa va haver d'esperar fins al 1789. Mitjançant aquest edicte, Enric IV, el primer Borbó, va establir la llibertat religiosa, cosa que va permetre l'activitat dels calvinistes.

Amb Lluís XIV l'edecte fou revocat, i molts autors, econòmics o polítics, enyoraren el període de llibertat que l'edecte havia significat. Les idees de tolerància, però, foren absents en alguns altres països.

Molts dels autors aquí inclosos pertanyien a la nova classe, o van adoptar la seva manera de pensar. Fins a un cert punt la ciència de l'economia política va néixer com la ciència de la nova classe, la burgesia, sorgida precisament de les noves activitats econòmiques.

Objectius

Aquest segon mòdul s'ocupa de l'etapa de formació de l'economia política com a ciència diferent i separada de la resta de ciències socials, i també dels canvis en la realitat social i econòmica que ho permeteren.

Per tant, els objectius centrals del mòdul són els següents:

- 1.** Situar el fenomen de l'aparició de la nova ciència de l'economia política en el context del naixent capitalisme agrari, especialment palpable a les zones del nord-oest europeu.
- 2.** Proporcionar les informacions bàsiques sobre els autors i els conceptes que es van desenvolupar en el camí de formació de la nova ciència, i també les dades vitals i històriques que permeten entendre les raons dels descobriments.
- 3.** Relacionar els diferents autors a fi de veure aquest camí com una escala a la qual es van afegint graons conceptuals fins a formar un bloc teòric coherent.
- 4.** Estudiar també les manifestacions de pensament econòmic que, si bé no formen el precedent de la teoria econòmica actual, foren en el seu moment la forma hegemònica, especialment a Espanya, de reflexió sobre temes econòmics.

1. Els primers sistemes del capitalisme agrícola

Vegeu el vídeo: Els primers sistemes del capitalisme agrícola

1.1. El vertader inici de l'economia

El procés de revolució agrària va tenir dos components. El primer, estructural, pel qual es van aclarir els drets de propietat de senyors i pagesos, tot sovint eliminant els segons, i un procés paral·lel de concentració que va donar lloc a finques mitjanes o grans. El segon, tècnic, pel qual s'adoptà la tècnica de rotació intensiva de conreus, amb la inclusió de les lleguminoses i els farratges, cosa que va comportar la consideració del bestiar com a producte i no únicament com a eina de treball. El resultat d'aquest procés fou una nova estructura agrària de producció i una nova visió de l'activitat agrícola, en què es produïa per al mercat. La figura típica d'aquesta organització, el *gentleman farmer* anglès, o el *gentilhomme cultivateur* francès, ja no eren senyors feudals, sinó empresaris capitalistes, que sovint tenien treballadors al seu servei, i que també sovint van contribuir a millorar les tècniques que conformaven la part productiva de la revolució agrària.

Aquesta organització, capaç de crear un excedent notable, s'anomenava capitalisme agrari, que si bé al final del segle XVIII es reduïa a poques zones europees, a poc a poc va anar abraçant la resta del territori entre Dinamarca i Anglaterra. Una segona àrea, la que va de la vall del Po a Catalunya, passant per Provença, va desenvolupar també tècniques modernitzadores, tot i que sovint ho féu en un marc de finques petites, destinades al mercat i amb conreus mediterranis (algunes lleguminoses, vinya, etc.).

2. L'empirisme anglès

Vegeu el vídeo: L'empirisme anglès

2.1. El naixement de l'empirisme anglès

Els primers autors que van estudiar conceptes econòmics i les seves relacions teòriques sorgiren de l'impuls proporcionat pel naixent empirisme anglès, i incloïen el gran autor d'aquest corrent, John Locke.

L'observació de la realitat econòmica del moment, i molt especialment de la forma de producció establerta en l'agricultura del sud-est anglès, en clar procés de modernització, els va portar a formular els principis generals de la creació de valor i de riquesa.

Però també l'aparició de les modernes institucions econòmiques angleses durant la restauració (Banc Nacional, deute públic, etc.) els va permetre de veure els nous fenòmens financers que ja aleshores incloïen els tres grans centres polítics i econòmics del continent (Amsterdam, París i Londres).

El conjunt d'aquestes dues aportacions, teoria del valor i formació de les riqueses, i teoria del diner i dels sistemes financers, formen ja un primer tractat d'economia científica en què es busca la realitat positiva de les coses més que no pas les normes per a fer-se ric, característica dels mercantilistes dominants fins aleshores.

2.2. William Petty

En aquest sentit, el primer autor fou Sir William Petty, metge i aventurer anglès i amic de Hobbes. Va participar en la conquesta d'Irlanda del Nord amb l'exèrcit de Cromwell i va començar la seva feina com a economista descrivint la realitat d'aquella zona, uns quants anys abans del moment en què comencem el període (però la seva obra es va publicar majoritàriament *a posteriori*, i el seu esperit representa ja la nova època). Però, per a fer això va anar creant tot un cos de conceptes que li permetien anar més enllà de la simple mesura, tot i que per a ell aquesta estadística econòmica (que al seu temps s'anomenà aritmètica política) era una de les dues parts que havia de constar en la ciència. En aquesta part volia parlar en termes de pes, nombres i mesura, i no pas en termes comparatius o superlatius, o sia, fer pur empirisme econòmic. L'altra, l'anatomia política, que mai no va fer, seria la part teòrica, abstracta. La seva obra més coneguda fou *Aritmètica política* (1678).

Ell prenia com a punt de partença l'afirmació que la terra era la mare i el treball el pare del valor, el qual es va configurar com l'element bàsic de la riquesa.

Posteriorment va voler reduir els dos principis a un, de manera que el treball es reduïa a la terra necessària per tal de mantenir el treball requerit per a la producció. Així, per exemple, per a la producció de blat feia falta terra directament (on se sembrava el blat) i indirectament (on es menjava el blat que amb el treball es produïa). Un darrer pas, el de reduir-ho tot a termes de moneda semblava apuntar al fet que ell fou el creador de la teoria del valor treball (i així es pot interpretar), però sembla més correcte dir que va iniciar una línia de pensament segons la qual la terra és l'origen i la mesura del valor, idea central en tots els autors d'aquesta part, llevat d'Adam Smith, el qual inicià la teoria del valor treball.

Però, a més, Petty veia el món econòmic com un cos del qual calia descriure l'anatomia, i deixar que les lleis naturals funcionessin sense intervenció del Govern. I les característiques del sistema econòmic eren que es reproduïa i també es produïa excedent. En aquest sentit, Petty també és l'inici d'una línia de pensament que situa **l'excedent del sistema econòmic i la seva distribució en el centre de preocupació de la nova ciència.**

2.3. John Locke

Company de Petty, fou el gran filòsof John Locke, també metge. Estava interessat en l'agricultura i en els personatges centrals del capitalisme agrari, els *gentlemen farmers* (eix de la seva república ideal establerta en el seu *Assaig sobre el Govern Civil*), i també en els problemes econòmics i monetaris del moment. De fet, en els seus plantejaments apareixia la contradicció entre dos grups socials. En el primer hi havia els que es plantejaven d'adoptar, a Anglaterra, una actitud agressiva en el camp comercial. Aquesta posició implicava l'aparició de noves institucions, com el Banc d'Anglaterra, el deute públic i, molt especialment, l'aparició d'un grup social relacionat amb aquestes activitats comercials, que d'alguna manera desestabilitzaven la seva república ideal de *gentlemen farmers*.

Fruit d'aquestes especulacions és la seva adscripció de la propietat com a dret al treball, base filosòfica de la teoria del valor treball.

Però també va escriure una petita obra de temes monetaris, *Algunes consideracions sobre les conseqüències d'abaixar el tipus d'interès* (1691). En aquest camp, el preocupava el nivell massa alt dels tipus d'interès, i proposava que es mantingués com més a prop millor del que seria el seu nivell natural, el que avui

anomenaríem de mercat. Però alhora desenvolupava una teoria quantitativa del diner, encara que, diferenciant el diner per al comerç interior, limitat, del diner per al comerç exterior, en què convenia superar els altres països.

Tot i això, la seva aportació més important fou la incorporació de la velocitat de circulació com un element que cal tenir en compte en el nivell de preus. La teoria quantitativa s'anava perfilant.

2.4. David Hume

A Anglaterra la continuació de l'empirisme està representada per David Hume, que també va escriure una sèrie de treballs sobre temes econòmics que aplegà sota el títol d'*Assaigs polítics* (1752). Tot i que no constitueix un tractat complet d'economia, almenys hi havia dues coses: una modernització de la teoria monetària i el que seria la sentència de mort de les tesis mercantilistes.

Si per a aquestes, l'objectiu central era tenir una balança comercial favorable que permetés a un país d'aconseguir la major quantitat possible d'or i plata, Hume veia que una vegada aquests metalls entraven es transformaven en diner propi del país, i a causa de la teoria quantitativa del diner, feien pujar els preus. Aleshores, els preus més alts provocaven que els productes del país fossin menys comprats a l'estranger, i en canvi els de fora fossin més barats a casa, i d'aquesta manera es tendia a equilibrar la balança comercial. Aquesta explicació, el mecanisme de flux d'espècies, donava lloc a la idea de llibertat de comerç, ja que les actuacions a favor de més exportacions tenien mecanismes que les contrarestaven.

La teoria monetària de Hume tenia en compte els hàbits de la gent, tot i mantenir la influència de la quantitat de diner i la seva velocitat en el nivell de preus.

Amb això, de fet, es completaven els quatre components de la teoria (quantitat de diner, velocitat de circulació, nivell de preus i volum de transaccions).

$$M \cdot V = P \cdot T$$

Hume fou una gran amic de Smith i segurament va escriure unes notes sobre l'obra d'aquest que malauradament s'han perdut. Potser aquestes notes constituïrien un darrer element per a fer-ne un economista de renom com Adam Smith.

3. El primer bressol

Vegeu el vídeo: El primer bressol

3.1. El vertader primer bressol de la ciència

Mentrestant a l'altre cantó del canal de la Mànega, alguns autors francesos d'origen o adopció tenien les mateixes preocupacions.

En aquest cas un element addicional els esperonava: començava a fer-se evident el subdesenvolupament relatiu de França respecte d'Anglaterra.

Aquest subdesenvolupament, agreujat per la crisi fiscal i financera de l'Estat absolutista francès, va portar a les reflexions d'oficials i funcionaris del país. Fruit d'aquesta reflexió, però, hi va haver també les consideracions teòriques que donaven lloc als remeis proposats.

Una mica més tard, un irlandès, anglès i francès, Richard Cantillon, fou capaç de compilar tots els coneixements anteriors i va poder elaborar el primer tractat complet d'economia, el vertader bressol de la ciència.

3.2. Pierre Le Pesant de Boisguilbert

Una mica més tard que Petty, un funcionari judicial francès, Pierre Le Pesant de Boisguilbert, iniciava el mateix camí que Petty a França. Pierre Le Pesant de Boisguilbert va intentar promoure l'agricultura que el Govern de Colbert havia abandonat. Segons aquest autor, l'interès per mantenir un preu baix del gra, a fi i efecte d'abaratir el manteniment urbà, i de la manufactura, havia empobrit el camp, i calia recuperar una economia de preus dels productes agraris elevats, que donessin incentius a la producció.

Si els autors anteriors eren metges i feien símils anatòmics, Boisguilbert defensava la necessitat de la no-intervenció amb un símil extret de la natura física.

Si el cabal d'un riu es manté és gràcies naturalment al fet que es creen reserves en llacs i estanys al llarg del seu camí, de manera que, en faltar les pluges, es manté el cabal. Quelcom semblant s'esdevé en l'economia, la qual construeix les seves reserves i no li calen lleis per a fer-ho.

Però el punt de partença de la seva descripció del sistema econòmic és la despesa en consum del país, base de la renda nacional, i que a l'origen la realitza allò que ell anomena *Beau Monde* (aristocràcia i propietaris de la terra). Però si algú deixa de consumir, la cadena de compres i vendes, que, en definitiva, és la base de la riquesa, es trenca i es perd l'equilibri en la circulació. Les diferents parts de l'economia tenen interdependència econòmica.

3.3. **Sebastián Le Prestre, *Sieur de Vauban***

Al mateix temps que Boisguilbert feia la seva anàlisi, el mariscal de França Vauban va publicar el *Projet de l'Etat de France* (1707).

En aquesta obra es reincidia en l'estudi de la crisi francesa i es proposava un sistema fiscal nou basat en la creació d'un impost únic sobre la producció neta, idea que va perviure entre tots els reformistes francesos.

3.4. **Richard Cantillon**

Coneixedor de Boisguilbert i de Petty, Cantillon fou l'autor del primer tractat complet d'economia, *Essai sur la nature du commerce en general* (1755, escrit el 1730, en què el terme *comerç* a començament del segle XVIII es referia a la realitat econòmica). Banquer amb experiència a França, Anglaterra i Espanya (on fou pagador de les tropes britàniques en la Guerra de Successió) va ser capaç de sintetitzar vers el 1730 tots els coneixements del moment en un llibre purament teòric, publicat sense les dades estadístiques que acompanyaven l'original.

L'obra fou escrita després de la caiguda de la Banca de Law. John Law, un banquer escocès instal·lat a França, va convèncer el rei de crear una banca d'emissió, les reserves de la qual eren les riqueses de la zona del Mississipí, explotades per una companyia privilegiada.

L'especulació creada va provocar la fallida de la banca el 1720. Cantillon es va salvar de la bancarrota gràcies als seus coneixements financers.

El seu punt de partença és l'origen de les institucions econòmiques a partir de l'evolució de la població, amb l'aparició de les ciutats, els mercats, els sistemes productius i, molt especialment, l'organització, és a dir, el capitalisme agrícola. Igual que en Petty l'origen del valor és en la terra i el treball, tot i que aquest darrer factor es pot reduir a la terra necessària per a alimentar una família; per això la terra és la font original; en Boisguilbert, tota l'economia

depèn de la demanda que fan els terratinents, però el sistema s'organitza en tres classes: terratinents, empresaris i treballadors, i cada una rep una part de la renda nacional.

Discutint aquesta organització, Cantillon descriu el funcionament d'un sistema de mercats interdependents, en què el mercat de treball tendirà a un salari de subsistència, i en canvi el mercat de béns dependrà de la quantitat de terra i de treball esmerçats en la seva producció.

En el camp monetari, Cantillon supera Locke i ja discuteix tots els components d'una teoria quantitativa, i especialment les relacions entre la quantitat de diner i la seva velocitat de circulació, terme que ell va inventar, tenint en compte que ja una bona part del diner era fiduciari i que els diferents nivells de preus dels diferents sectors estaven afectats. Aquesta relació s'ha anomenat posteriorment efecte Cantillon.

4. La fisiocràcia

Vegeu el vídeo: La fisiocràcia

4.1. El naixement de la fisiocràcia

A partir de les obres de Petty, Boisguilbert i Cantillon varen començar el seu treball els que van formar part de la primera escola de pensament econòmic de la història, els fisiòcrates.

A partir de la idea de creació de valor, de la primacia de l'agricultura en aquest aspecte, i, el que és més important, de les relacions establertes entre l'agricultura i els altres sectors de l'economia, van construir un sistema teòric sofisticat i complet.

La manera com van expressar aquest sistema teòric patia sovint de dogmatisme i de dificultat de comprensió per als aliens al grup, però malgrat tot era el primer intent de crear una ciència nova, amb conceptes també nous i especificacions teòriques.

De tota manera, aquesta nova ciència anava més enllà del que entenem com a economia, ja que era, de fet, una ciència social integrada que incloïa economia, política i sociologia, amb l'objectiu clar de donar suport a les polítiques que transformessin la realitat social del moment.

4.2. Els fisiòcrates

4.2.1. Victor Riquetti, marquès de Mirabeau, i François Quesnay

L'obra de Cantillon es va conèixer durant molt de temps per mitjà de manuscrits. Un dels que la va conèixer en aquesta forma, el **marquès de Mirabeau**, un gran noble provençal, en va extreure algunes idees i va escriure una obra que aviat es féu famosa, *L'amic dels homes* (1756).

Aquesta obra va esdevenir tan popular que va provocar que la gent sortís al carrer a conèixer-ne l'autor, i el van anomenar l'amic de la humanitat, vertader sentit del títol de la seva obra. Segons aquest llibre, la població era la gran variable que feia les nacions riques i que França havia desatès.

El metge de Madame de Pompadour (Quesnay), que vivia a la cort de Versalles i que en virtut de la seva possible influència era rondat pels intel·lectuals francesos, va conèixer aquesta obra, però va voler convèncer l'autor que s'equivocava en l'ordre de causalitat: **la riquesa era la causa de la població i no a l'inrevés.**

El va convidar i el va convèncer, i llavors va néixer, amb mestre i deixeble, una escola, la dels fisiòcrates, els membres més destacats de la qual foren Mercier de la Rivière i Dupont de Nemours. A partir d'aquest moment van captar adeptes, van crear la seva teoria i la van divulgar, especialment a les planes de *L'Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert. El seu punt de partença sorgia del racionalisme francès aplicat a l'economia.

4.3. El racionalisme francès

Per als fisiòcrates, la societat estava regida per unes lleis naturals que permetien l'existència d'un ordre natural; segons això, la millor manera de governar era la del despotisme legal, en què les lleis positives dictades per l'Estat s'acomodaven a les lleis naturals, i les autoritats les aplicaven.

Dins d'aquest ordre natural, era evident que només l'agricultura creava riquesa, i, tot i que la seva visió es referia a l'economia, era fàcil veure un element físic dins d'aquesta concepció: d'un gra se n'obté una espiga, i d'una vaca, diversos vedells, però del teixit d'un vestit no se n'obtenen dos. El que l'agricultura produïa per damunt de les seves necessitats de reproducció ho van anomenar *produit net* ('producte net', ara excedent), cosa que obligava a crear un nou sistema fiscal que només gravés aquest producte net. Finalment, aquest producte net que sorgia de l'agricultura s'hauria de repartir per tot el cos, i, d'acord amb la professió de Quesnay, interessat en la circulació de la sang, es distribuïa mitjançant un sistema representat en el *Tableau oeconomique*, primera representació formal de la interdependència econòmica.

El *Tableau* era un quadre complicat, però es basava en els fluxos existents entre classes socials, que de fet representaven sectors econòmics: els agricultors i la classe estèril representaven l'agricultura i la indústria respectivament. El paper de la tercera classe o sector és en canvi el mateix que tenia Boisguilbert, el de fer despesa, origen de la circulació, i alhora donar els serveis de la terra, propietat seva.

Però no tota l'agricultura era igualment productiva: l'agricultura semifeudal, caracteritzada per parcers que conreaven amb bous i tècniques endarrerides, característica del sud de França, no ho era o ho era molt poc. Només l'agricultura moderna feta per arrendataris rics en grans explotacions ho era; hi empraven cavalls i tècniques agrònomes més modernes. La seva visió reformista no sols incloïa un nou tipus de règim polític (el despotisme legal), un

nou sistema fiscal (l'impost únic) i un nou marc de llibertat, que permetés la circulació dels béns segons el *Tableau oeconomique*, sinó també un canvi en les estructures agràries.

De fet, el que va impulsar els fisiòcrates van ser els problemes de la crisi econòmica derivada de la Guerra dels Set Anys (1756-1763), de manera que van donar base teòrica a les seves propostes de política econòmica.

5. Les grans síntesis

Vegeu el vídeo: Les grans síntesis

5.1. Una nova ciència: l'economia política

Les síntesis de Petty i Locke, de Cantillon i dels fisiòcrates foren fites importants en el camí de l'aparició de la nova ciència de l'economia política.

Però la fita final, la que realment va donar lloc a l'aparició i acceptació d'una nova ciència, amb el nom d'economia política, l'objecte de la qual era l'estudi de la producció i distribució de riqueses, va arribar després dels fisiòcrates, amb els seus deixebles i continuadors.

En tres països diferents, Escòcia, França i Itàlia del Nord, amb tot el bagatge intel·lectual que els autors anteriors els havien proporcionat i amb orígens intel·lectuals diversos però preocupacions comunes, Smith, Turgot i Beccaria elaboraren el que es pot considerar els primers llibres de text de l'economia política.

En aquest sentit, són al mateix temps una síntesi final de tot el que s'havia après fins aleshores i el punt de partença de la nova ciència.

5.2. Anne Robert Jacques Turgot

Un deixeble heterodox de Quesnay. Va arribar a controlador general de finances de França, càrrec equivalent a primer ministre, i hi va aplicar una part del programa econòmic esmentat.

Turgot, una personalitat de primera fila en les lletres i la política franceses, fou el responsable de la primera liberalització de l'economia francesa, tot i que dos anys seguits de mala collita van fer fracassar el programa. Malgrat tot, la seva obra de divulgació, *Reflexions sobre la formació i la distribució de les riqueses* (1766), és la millor síntesi dels coneixements d'economia del moment.

Però, a més, Turgot va proporcionar dos instruments teòrics importants:

El primer és la idea que l'acumulació de capital prové de l'estalvi i, per tant, estalvi i inversió són iguals.

El segon és la idea dels rendiments decreixents, o sigui que aportacions successives de capital a una quantitat fixa de terra proporcionen increments de producció cada vegada més petits.

5.3. Cesare Bonesana, marquès de Beccaria

A més de la síntesi de Turgot, al mateix temps, l'autor de la primera obra moderna de dret penal, *Dels delictes i de les penes*, el **marquès de Beccaria**, va publicar un petit treball, els *Elements d'economia pública* (publicat el 1804), que va complir la mateixa funció en un altre àmbit desenvolupat, la Llombardia austríaca.

En els dos centres de modernització de l'agricultura arribava així el primer marc teòric de la ciència, el qual, a partir d'aquell moment, s'anomenaria economia política.

En els casos de Turgot i Beccaria, el desig de més llibertat en matèria econòmica tenia un paper important.

5.4. Adam Smith

La idea de llibertat fou aviat represa en una altra obra, la que en termes senzills anomenem *La riquesa de les nacions* (1776), de l'escocès **Adam Smith**. Amic de Hume i professor de Filosofia Moral a Edimburg, Smith s'havia format a les universitats escoceses i a Oxford, i havia escrit una obra important en aquest camp, la *Teoria dels sentiments morals*, en què analitzava, de fet, l'origen de la societat. El seu punt de partença era l'origen dels conceptes bo i dolent, i els estudiava mitjançant la idea de simpatia o capacitat per a posar-se en la pell dels altres.

Smith també havia elaborat, juntament amb altres companys, la teoria dels quatre estadis, segons la qual les societats evolucionen en quatre etapes definides per la manera com s'obté la subsistència, manera que també defineix les institucions: caçadora, pastora, agrícola i comercial.

Gràcies a la fama que li reportaren les seves primeres obres, Smith va ser el preceptor d'un noble anglès en el seu viatge pel continent, on probablement va conèixer Quesnay.

Fruit d'aquesta experiència va escriure una obra en què volia analitzar l'origen de la riquesa, definida, en contra dels mercantilistes, com el flux de béns que s'obtenen mitjançant el treball en un país. A *La riquesa de les nacions*, de cop, es posava fi a la visió de l'economia com un joc de suma zero, a més de la visió de l'origen agrícola de la riquesa. La raó radicava en el fet que Smith va observar minuciosament com les noves tècniques, especialment la divisió del treball, s'aplicaven a la manufactura, i aquesta era capaç de produir molt per damunt de les seves necessitats, com l'agricultura havia fet des de la seva modernització.

El treball, i no pas la terra, era el factor productiu, encara que mantenia que era més productiu en l'agricultura que en la indústria.

El creixement de la riquesa d'un país, concebuda com un flux i no com un estoc, s'obtidria doncs de dues maneres: augmentant la productivitat del treball mitjançant la seva divisió i augmentant el volum del treball productiu.

A partir d'aquest punt, Smith elaborava la seva teoria del funcionament del mercat, en què s'establí el preu de mercat que fluctuava al voltant del valor en treball dels béns, a vegades establert com a preu natural. Com a idea rectora Smith va avançar que no s'havia d'indicar als individus el que havien de fer en el camp de l'economia, ja que si tothom seguia el seu propi interès semblava que existia una mà invisible que conduïa la societat cap a una situació més bona, i així el liberalisme es transformava en la millor política econòmica.

De fet, transformava una afirmació de Mirabeau, per a qui la màgia d'aquesta societat (capitalista de mercat) resideix en el fet que cadascú treballa per al conjunt pensant que treballa per a ell mateix.

Però en Smith també es veu la desconfiança en la intervenció d'un Estat dominat majoritàriament per classes aristocràtiques o burgesos poderosos, que busquen avantatges propis.

El gran avantatge de l'obra de Smith, respecte de la de Turgot o la de Beccaria, és que, a més del gra, hi ha innumbrables informacions històriques del moment, i dades d'erudició importants, que la converteixen en una obra amena i llegible.

Un dels objectius de Smith fou la crítica de la visió de la societat representada per la *Faula de les abelles* (1714) de Bernard Mandeville. Metge holandès instal·lat a Anglaterra, va escriure una obra que va escandalitzar els seus contemporanis en subtitular-la, *Vicis privats, virtuts públiques*. La seva argumentació era que les societats modernes creixien i es feien poderoses desenvolupant els vicis: de l'avarícia i l'egoisme, la riquesa; de la violència canalitzada a l'exèrcit, el poder militar; de la vanitat i l'orgull, el poder polític. Des del punt de vista econòmic, el consum de luxe era, doncs, un dels orígens de la riquesa, i amb això defensava algunes de les idees mercantilistes. Però **Smith el va criticar per les seves concepcions morals: la d'un liberalisme salvatge** que permet a l'acció d'alguns interposar l'acció contrària d'uns altres que finalment s'acaba equilibrant.

6. El mercantilisme tardà; cameralisme i liberalisme

Malgrat tot, en la majoria de països d'Europa les coses no anaven tan ràpid, i els coneixements econòmics continuaven inamovibles en el vell mercantilisme.

De tota manera, ja que les preocupacions eren diferents, aquest mercantilisme s'havia nodrit d'interessos polítics i cercava la via del desenvolupament econòmic en la creació d'indústria mitjançant la influència de l'Estat.

Les preocupacions fiscals, d'una banda, i la industrialització mitjançant l'aprofitament de tots els recursos d'un país, de l'altra, eren els dos components principals del mercantilisme tardà.

Fins i tot, en la majoria dels casos, aquest mercantilisme començava a veure els avantatges de la llibertat econòmica en un procés de creació de riquesa per part dels súbdits d'un país, i d'aquesta manera establia la base en la destrucció del cos teòric que fonamentava les teories mercantilistes típiques.

Vegeu el vídeo: El mercantilisme tardà; cameralisme i liberalisme

6.1. El mercantilisme tardà: Europa

Malgrat això, en la majoria dels països es continuava desenvolupant un pensament mercantilista, encara que evolucionat. Aquest corrent ja posava èmfasi en la industrialització i contenia molts elements liberals.

Des de Justi, el gran representant d'aquest corrent, que a Alemanya es va anomenar cameralisme, ja que la seva gran preocupació era la hisenda (*Camera*) dels prínceps alemanys, fins a A. Genovesi, el gran economista napolità de l'època, passant per J. Steuart, escocès exiliat, a qui Smith va criticar en la seva obra, **tots reclamaven un paper a l'Estat en el desenvolupament econòmic.**

De fet, eren els economistes del procés d'acumulació previ al sistema capitalista desenvolupat.

Per això van sortir principalment en els països fora del nucli central esmentat (Londres, París, Amsterdam), però també cal esmentar alguns autors francesos, com Forbonnais, el gran crític dels fisiòcrates, i a qui aquests van substituir en la redacció de *L'Encyclopédie*, i D. North, antecessor del primer ministre anglès, sota les ordres del qual es va consumir la independència dels Estats Units.

6.2. El mercantilisme tardà a Espanya i Catalunya

Aquesta manera de pensar fou la que va tenir més influències a Espanya, i molt especialment a Catalunya, perquè el seu origen, en part austríac o germànic i italià, l'apropava a uns regnes amb els quals havia compartit una certa història, i també perquè els problemes de subdesenvolupament relatiu feien més adients aquestes idees i donaven un marc d'actuació a les autoritats. Romà i Rossell, amb *Las señales de la felicidad en España*, n'és la mostra més clara.

Al mateix temps, però, es desenvolupava una tasca de coneixement factual de l'economia, tant en el seu vessant històric com en la seva realitat. En la primera, Antoni de Capmany va escriure les *Memorias históricas* (1792), que són un document imprescindible per a conèixer la realitat catalana.

En la segona, Jaume de Caresmar confeccionava el seu *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña* (1780), amb dades abundants sobre l'economia catalana del moment.

Als regnes de la Corona de Castella, les preocupacions eren diverses. L'economista més conegut, el comte de Campomanes, va escriure el *Discurso sobre la industria popular* (1774), en què defensava la creació d'un sistema de petita indústria rural, alternatiu a la indústria que es desenvolupava a Catalunya i que Capmany i Caresmar defensaven.

Ara bé, els problemes principals eren els de l'agricultura, i es palesa en l'informe en l'*Expediente de Ley Agraria* (1794), de G. M. de Jovellanos, en què es feia el recompte de les dificultats que patia el sector i es proposava la liberalització a fi i efecte de solucionar-los.

7. Autors

<p>William Petty (1623-1687)</p>	<p>Primerament va estudiar amb els jesuïtes a Caen, i després va estudiar medicina, camp en què va col·laborar amb Hobbes. Posteriorment va ser nomenat professor d'anatomia a Oxford, moment en què el Parlament estava sota el control de les forces de Cromwell. Petty va ser un dels fundadors de la Royal Society de Londres, la qual tenia molts camps d'actuació, entre els quals destaca un que ell va contribuir decisivament a crear i que anomenà aritmètica política, que juntament amb l'anatomia política formaven la seva proposta de ciència que ara anomenem economia.</p> <p>Les seves obres més importants, <i>Tractat dels impostos i de les contribucions</i> (1662) i <i>Aritmètica política</i> (1678), marquen una línia que defuig l'argument intel·lectual per a basar-se en nombres, peces i mesures. Per això va contribuir a la creació i estimació de conceptes clau de l'economia, com la renda nacional, al mateix temps que va contribuir a la descripció teòrica del seu origen.</p> <p>En aquest camp, fou el primer autor que va donar una causa definida a la riquesa, ja que la terra i el treball n'eren el pare i la mare. Per tant, va iniciar una via que seria continuada durant el segle XVIII i que podem definir com la teoria del valor terra, però també és un antecessor de la teoria del valor treball.</p>
<p>John Locke (1632-1704)</p>	<p>Filòsof anglès, teoritzador de la línia empirista.</p> <p>Com a economista Locke va tenir dues aportacions importants, la de proporcionar la teoria del valor treball d'una base filosòfica, consumada en <i>Dos tractats sobre el govern</i> (1689) (en el qual el dret de propietat es relaciona amb el treball), i la de teoritzar sobre la teoria monetària, en la qual, si bé avança aquesta teoria afegint-hi el tipus d'interès com un preu d'escassetat, no proporciona elements importants per tal d'arribar a una integració de la teoria quantitativa i del comerç internacional.</p>
<p>Sébastien Le Prestre, Sieur de Vauban (1633-1707)</p>	<p>D'origen humil, va arribar a mariscal de França, especialitzat en fortaleses militars (com la de Montlluís, a la Cerdanya).</p> <p>Preocupat per la situació de l'economia francesa, va escriure una obra, <i>Projet d'une Dîme Royale</i> (1707), en què després de l'anàlisi de la situació proposava un sistema de contribució única sobre la renda d'una vintena part del seu valor.</p> <p>Tot i que l'obra va ser prohibida (fet que potser li va causar la mort), va ser al llarg de tot el segle XVIII una referència obligada per a tots els reformistes francesos, especialment els fisiòcrates.</p>
<p>Dudley North (1641-1691)</p>	<p>Membre d'una gran família que entre els seus successors va tenir el que seria primer ministre d'Anglaterra en el moment de la independència dels Estats Units d'Amèrica.</p> <p>North fou un mercantilista liberal i polític conservador que no identificava la riquesa amb el diner, i que molt especialment estava en contra de les restriccions monetàries.</p> <p>La seva obra principal van ser els <i>Discursos sobre el comerç</i> (1691).</p>
<p>Pierre Le Pesant de Boisguilbert (1646-1714)</p>	<p>Funcionari judicial francès de Normandia.</p> <p>Autor d'obres com <i>Factum de la France</i> (1707) i <i>Le Détail de la France</i> (1696), que semblen indicar un enfocament estadístic o empíric similar a l'aritmètica política que es desenvolupava a Anglaterra.</p> <p>Va anar molt més enllà en descriure, d'una manera senzilla, la interdependència econòmica de la <i>Beau-Monde</i> (l'aristocràcia) quan consumia i els que produïen, en un primer esbós de circulació econòmica.</p> <p>Per a afavorir-la era millor no intervenir, iniciant el camí del liberalisme, sempre relacionat amb el jansenisme (o calvinisme catòlic), del qual era deutor.</p>

Bernard Mandeville (1670-1733)	Metge holandès instal·lat a Anglaterra, va publicar el 1714 la sàtira <i>La faula de les abelles</i> (1714), en què semblava riure's dels comportaments del moment, descrits amb allò que era el subtítol de la seva obra: Vïcis privats, virtuts pùbliques. L'avarícia, l'egoisme i la despesa, i els vïcis dels grans del moment, van contribuir al creixement econòmic, per la qual cosa defensaven el liberalisme econòmic.
Richard Cantillon (vers 1680-1734)	Banquer irlandès que va practicar a Barcelona, París i Londres. Autor de la primera obra sistemàtica d'economia, <i>Assaig sobre la naturalesa del comerç en general</i> , publicada l'any 1755 però escrita vint-i-cinc anys abans. Tant per la descripció historicoconceptual de l'origen del sistema econòmic com per la descripció del funcionament del sistema mateix, ja sigui internament o en el terreny de l'economia internacional, la seva obra es va avançar al seu temps i va ser la font de tot el pensament econòmic posterior. Aquesta obra fou plagiada i copiada profusament.
François Quesnay (1694-1774)	Cirurgià de la cort de Lluís XV, interessat en la riquesa agrícola del seu país, en un moment de crisi econòmica originada per la Guerra dels Sis Anys contra Anglaterra, va ser el mestre i fundador del grup anomenat els fisiòcrates (fisiocràcia: govern de la naturalesa). Si bé les seves propostes es dirigien a promoure una política econòmica que afavorís l'agricultura, com a via alternativa a la concepció anglesa, basada en el desenvolupament comercial i manufacturer, va concretar les seves propostes en un esquema teòric i concís, però difícil. La productivitat ùnica de l'agricultura, productora de tot el <i>produit net</i> o excedent, conduïa a la distribució d'aquest mitjançant un <i>Tableau oeconomique</i> : la primera expressió de la idea d'interdependència econòmica.
David Hume (1711-1776)	Filòsof empirista escocès i amic d'Adam Smith, va ser autor dels <i>Assaigs polítics</i> (1752), amb temes d'economia. La seva aportació principal fou la del mecanisme del flux d'espècies, relacionant la teoria de la balança de comerç i la teoria quantitativa del diner, que donaven lloc a un equilibri automàtic i, en definitiva, a la necessitat del liberalisme en el comerç internacional.
Antonio Genovesi (1712-1769)	Clergue napolità que es va dedicar en principi a temes de filosofia moral, però que de seguida va esdevenir el primer catedràtic d'Economia del continent (si exceptuem el cas alemany, en què l'economia estava inclosa en les ciències camerals o de l'Estat). La seva obra <i>Lliçons d'economia civil</i> (1765) va ser una de les obres per mitjà de la qual la ciència es divulgà a Espanya, amb un contingut mercantilista desenvolupat i liberal.
James Steuart (1712-1780)	Escocès partidari dels Stuart, va viure exiliat a França durant molts anys, cosa que li va permetre de conèixer la ciència del continent. La seva <i>Recerca sobre els principis d'economia política</i> (1767) és la mostra més clara del pensament mercantilista tardà. En aquesta obra expressa la seva preocupació per la direcció del procés de desenvolupament d'un país.
Victor Riquetti, marquès de Mirabeau (1715-1789)	Gran noble provençal. Després d'escriure un <i>best seller</i> d'economia, <i>L'amic dels homes</i> (1756), es trobà amb Quesnay, que el va convertir a la fisiocràcia. Un gran nombre de les seves obres posteriors les va escriure en part el seu mestre. El seu prestigi va fer, però, que algunes idees dels fisiòcrates fossin conegudes i en part acceptades per certs intel·lectuals.
Johan Heinrich Von Justi (1717-1771)	Jurista i oficial del Govern de Prússia amb Frederic el Gran. La seva visió d'un estat benefactor que dirigia l'economia es pot trobar en l'obra <i>Elementos generales de política</i> (1755), que es va traduir a Barcelona al final del segle XVIII.

Jaume Caresmar (1717-1791)	Monjo premonstratès, interessat per la recerca històrica, va escriure el <i>Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña</i> (1768), i va col·laborar amb Capmany en les <i>Memorias históricas</i> (1779).
Mercier De la Rivière (1720-1793)	Fisiòcrata amb experiència política com a governador de Martinica, que va desenvolupar la teoria política de l'escola a <i>L'ordre naturel i essencial de les societats polítiques</i> (1767), una de les millors obres del grup.
François Veron Forbonnais (1722-1800)	El gran enemic dels fisiòcrates, ja que creia en la productivitat dels oficis i del comerç, i no pensava que la llibertat econòmica fos bona per al desenvolupament. La seva obra principal, <i>Observacions econòmiques</i> (1767), era l'obra en què desenvolupava la crítica, especialment al <i>Tableau oeconomique</i> .
Adam Smith (1723-1790)	Escocès, professor de Filosofia Moral i autor de l'obra més coneguda d'economia política, <i>La riquesa de les nacions</i> (1776). L'obra és una síntesi dels coneixements de l'època sobre economia, la qual conté encara l'optimisme de la Il·lustració, amb una anàlisi del funcionament del sistema dels mercats interdependents. En aquest sentit, la seva idea de la mà invisible ha fet història. A més conté un al·legat a favor de la doctrina liberal, per la qual, la lliure actuació dels agents econòmics permet el més correcte funcionament d'aquests mercats. Smith fou també autor de la <i>Teoria dels sentiments morals</i> (1759), en què s'explica l'origen de la cohesió social per mitjà dels sentiments naturals humans, i específicament de la simpatia (o empatia) que sentim pels altres.
Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781)	Funcionari francès i gran personatge de la història intel·lectual francesa, va ser controlador general de finances sota el regnat de Lluís XVI (quasi equivalent a primer ministre). Autor de <i>Reflexions sobre la formació i la distribució de les riqueses</i> (1766), va intentar posar en pràctica les idees del seu mestre Gournay (<i>Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même</i>), i del seu quasi-mestre Quesnay, amb els edictes liberalitzadors coneguts amb el seu nom. La seva obra és una petita síntesi de l'economia del moment, com uns quants anys abans ho havia estat la de Cantillon, i molt poc després, la de Smith.
Francesc Romà i Rossell (1729-1784)	Advocat de l'Audiència de Barcelona i fill d'una família austriacista. Romà i Rossell fou va ser l'autor de diferents projectes de redreçament, entre els quals destaquen <i>Las señales de la felicidad en España</i> (1768), en què proposa un pla general, de caràcter cameralista, per a la reorganització del sistema econòmic espanyol.
Pedro Rodríguez, comte de Campomanes (1732-1802)	Fiscal asturià del Consell de Castella i autor d'una bona part de la legislació econòmica de l'època. Va desenvolupar en el seu <i>Discurso sobre la industria popular</i> (1774) un model de creixement econòmic basat en la indústria rural.
Cesare Bonesana, marquès de Beccaria (1738-1794)	Noble milanès, magistrat i professor de Ciències Camerals a Milà. Autor d'una de les obres capitals de dret penal: <i>Dels delictes i de les penes</i> (1766), també va ser autor dels <i>Elements d'economia pública</i> (1769), en els quals, tot i seguir algunes idees fisiocràtiques, feia una anàlisi similar a la d'Adam Smith, incloent-hi el liberalisme.
Pierre Samuel Dupont de Nemours (1739-1817)	Fisiòcrata, deixeble de Quesnay i Mirabeau. Va ser l'inventor del terme <i>fisiocràcia</i> en publicar el primer recull d'escrits de l'escola. Emigrat als Estats Units, va fundar l'empresa química que en l'actualitat s'ha convertit en una de les més grans del món en el seu sector.

Antoni de Capmany (1741-1813)	Després dels seus estudis, va deixar Catalunya i ja no va tornar més, però va ser oficiosament el representant a Madrid dels interessos catalans. Així s'han d'interpretar les seves obres, especialment les <i>Memorias históricas</i> (1779): una defensa del paper del comerç en el desenvolupament econòmic català.
Gaspar Melchor de Jovellanos (1744-1811)	El més conegut dels il·lustrats espanyols, va ser l'encarregat de redactar l' <i>Informe sobre la Ley Agraria</i> (1794), un resum de les aportacions fetes per molts altres responsables provincials i locals. En aquesta síntesi dels problemes agrícoles del moment, la seva preocupació principal van ser les limitacions legals a l'actuació efectiva sobre la terra, que feien necessària una desamortització que va tardar a produir-se.

Assaig sobre la naturalesa del comerç en general (1755)

Escrita per Richard Cantillon vers 1730, després de l'experiència de la fallida de la Banca de Law. Però tot i que Cantillon va poder salvar la fortuna guanyada, la crítica d'aquest banquer hi és present de manera soterrada.

L'obra es divideix en tres parts. La primera, la més teòrica, comença per la descripció de la formació d'una societat en els seus aspectes econòmics, a partir de la població, les activitats productives i l'aparició de les ciutats.

Continua amb l'anàlisi del valor, basant-se en un procés de producció agrícola en el qual un terratinent arrenda les terres a capitalistes que fan servir treballadors per al seu conreu, i en què estableix que el valor és proporcional a la terra necessària per a la producció.

La segona part està dedicada a la teoria monetària; comença a partir de la necessitat d'intercanvi. Aquí Cantillon manté una teoria quantitativa ja sofisticada, en la qual els increments dels preus poden ser diferencials segons com augmenti la quantitat de diner (efecte Cantillon).

La tercera part està dedicada al comerç internacional i presta força atenció al paper dels bancs, camp en què l'autor tenia una gran experiència.

Investigació sobre l'origen i causes de la riquesa de les nacions

Segurament és l'obra més coneguda d'economia. Escrita per Adam Smith el mateix any (1776) de la independència americana, va ser fruit dels estudis realitzats durant força anys per Smith, professor de Filosofia Moral.

Dividida en cinc llibres o parts.

La primera part conté la teoria del valor o, en termes senzills, el que anomenaríem microeconomia.

A partir de la descripció de la divisió del treball que fa necessari el mercat, Smith defineix el que serà el valor de les coses, representat pel seu preu natural o cost de producció. Amb això, pot entrar a discutir, d'una banda, el paper de la moneda en l'intercanvi i, de l'altra, el que són els components del cost: salaris, beneficis i renda de la terra.

El segon llibre es dedica a l'acumulació del capital, o procés de creixement, aconseguit per mitjà de l'augment del volum de treballadors productius, que és el tema més important d'aquesta part.

La tercera part és una petita història del procés de creixement econòmic occidental fins al seu temps, en què explica com s'ha aconseguit la riquesa.

El quart llibre, sobre els sistemes d'economia política, és una de les primeres històries del pensament econòmic, dedicada al sistema mercantil, o *mercantilium*, del qual Smith fa la crítica estàndard per confondre un flux amb un estoc, i del sistema agrícola, o de Quesnay i la fisiocràcia, que ell tracta amb certa simpatia.

El darrer llibre es dedica a la hisenda pública, però de fet no és el millor, i fou superat per altres obres com la de James Steuart.

Resum

El vertader inici de l'economia com a ciència no es va esdevenir fins que els autors interessats en el tema no van veure que la riquesa no es creava en l'intercanvi, sinó en la producció. I això no fou possible fins que algun tipus de producció, que va ser l'agrícola, es va organitzar de manera més moderna, amb les tècniques més bones del moment, a fi i efecte de proveir dels productes necessaris uns centres urbans cada vegada més importants.

Els primers autors a estudiar conceptes econòmics i les seves relacions teòriques van sorgir de l'impuls proporcionat pel naixent empirisme anglès, i incloïen el gran autor d'aquest corrent, John Locke. L'observació de la realitat econòmica del moment, i molt especialment de la manera de produir establerta en l'agricultura del sud-est anglès, en clar procés de modernització, els va portar a formular els principis generals de la creació de valor i de riquesa.

Però també l'aparició de les modernes institucions econòmiques angleses durant la restauració (Banc Nacional, deute públic, etc.) els va permetre de veure els nous fenòmens financers que ja aleshores incloïen els tres grans centres polítics i econòmics del continent (Amsterdam, París i Londres). El conjunt d'aquestes dues aportacions, teoria del valor i formació de les riqueses, i teoria del diner i dels sistemes financers, formen ja un primer tractat d'economia científica, en què es busca la realitat positiva de les coses més que no pas les normes per a fer-se ric, característica dels mercantilistes dominants fins aleshores.

Mentrestant, a l'altre cantó del canal de la Mànega, alguns autors francesos, d'origen o d'adopció, tenien les mateixes preocupacions. En aquest cas un element addicional els esperonava: començava a fer-se evident el subdesenvolupament relatiu de França respecte d'Anglaterra. Aquest subdesenvolupament, agreujat per la crisi fiscal i financera de l'Estat absolutista francès, va portar a les reflexions d'oficials i funcionaris del país. Fruit d'aquesta reflexió, però, també hi va haver les consideracions teòriques que donaven lloc als remeis proposats. Una mica més tard, un irlandès, anglès i francès, Richard Cantillon, fou capaç de recollir tots els coneixements anteriors i va poder elaborar el primer tractat complet d'economia, el vertader bressol de la ciència.

De les obres de Petty, Boisguilbert i Cantillon van beure els que van constituir la primera escola de pensament econòmic de la història, els fisiòcrates. A partir de la idea de creació de valor, de la primacia de l'agricultura en aquest aspecte, i, el que és més important, de les relacions establertes entre l'agricultura i els altres sectors de l'economia, van construir un sistema teòric sofisticat i com-

plet. La manera com l'expressaren patia sovint de dogmatisme i de dificultat de comprensió per als aliens al grup, però malgrat tot era el primer intent de crear una ciència nova, amb conceptes també nous i especificacions teòriques.

De tota manera, aquesta nova ciència anava més enllà del que entenem com a economia, ja que era, de fet, una ciència social integrada que incloïa economia, política i sociologia, amb el clar objectiu de proporcionar una base a les polítiques per a transformar la realitat social del moment.

Les síntesis de Petty i Locke, de Cantillon i dels fisiòcrates foren fites importants en el camí de l'aparició de la nova ciència de l'economia política. Però la fita final, la que va donar lloc realment a l'aparició i acceptació d'una nova ciència, amb el nom d'economia política, i que tenia com a objecte l'estudi de la producció i distribució de riqueses, va arribar després dels fisiòcrates, amb els seus deixebles i continuadors.

En tres països diferents, Escòcia, França i Itàlia del Nord, amb tot el bagatge intel·lectual que els autors anteriors els havien proporcionat, i amb orígens intel·lectuals diversos però preocupacions comunes, Smith, Turgot i Beccaria elaboraren el que es poden considerar els primers llibres de text de l'economia política. En aquest sentit, són alhora una síntesi final de tot el que s'havia après fins aleshores, i el punt de partença de la nova ciència.

Malgrat tot, en la majoria de països d'Europa les coses no anaven tan ràpid, i els coneixements econòmics continuaven inamovibles en el vell mercantilisme. De tota manera, ja que les preocupacions eren diferents, aquest mercantilisme s'havia nodrit d'interessos polítics i cercava la via del desenvolupament econòmic en la creació d'indústria mitjançant la influència de l'Estat. Les preocupacions fiscals, d'una banda, i la industrialització mitjançant l'aprofitament de tots els recursos d'un país, de l'altra, eren els dos components principals del mercantilisme tardà. Fins i tot, en la majoria dels casos, aquest mercantilisme començava a albirar els avantatges de la llibertat econòmica en un procés de creació de riquesa per part dels súbdits d'un país, i d'aquesta manera va establir la base en la destrucció del cos teòric que fonamentava les teories mercantilistes típiques.

Activitats

1. Per què l'aparició del capitalisme agrari és important per al naixement d'una nova ciència?
2. En quin sentit l'empirisme va contribuir a la tasca de Petty?
3. Es diu que *La riquesa de les nacions* és la primera gran síntesi d'economia de la societat industrial. Justifica-ho.
4. El liberalisme va néixer en aquesta època. Era el resultat d'aspiracions científiques?

Glossari

Absolutisme (règim) *m* Forma política comuna a les nacions europees de l'edat moderna fins a les revolucions burgeses. D'aquesta manera, un monarca amb poder absolut governava els països amb l'ajut d'una administració que es va anar creant, i, de fet, amb el suport de la nova classe burgesa. Aquesta nova classe política, formada en les activitats econòmiques del comerç i de la moderna producció agrícola, donava suport al monarca a fi i efecte d'eliminar les restes de poder polític dels antics senyors feudals. El període va coincidir amb el domini de les idees mercantilistes en economia, que es basaven en la necessitat d'aconseguir més poder i més riquesa per als nous estats moderns.

Agrarisme *m* Actitud, d'entre les diverses doctrines econòmiques, que associa el creixement i el desenvolupament econòmic a la millora de les activitats agràries i que, per tant, afavoreix aquestes activitats agràries com a política econòmica bàsica.

Antic Règim *m* Sistema polític imperant a la França del segle XVIII, a la vetlla de la revolució, i en què s'ajunten un sistema polític absolutista amb alguns drets dels grans nobles, tot i que el feudalisme en la seva forma medieval ja havia desaparegut, i que fou fonamentat per un conjunt de cossos o corporacions objecte de certs drets defensats per la monarquia. Va ser el règim que la Revolució Francesa eliminà.

Calvinisme *m* Denominació de la religió d'un conjunt d'esglésies lliures protestants. La més important de totes va ser la que va fundar Calví a Ginebra, però que podria incloure l'escocesa de Knox i diverses d'angleses. Totes elles reduïen la religió a una relació personal entre l'home i Déu, lluny de tota organització, alhora que atribuïen un pes important a la predestinació i, amb això, a la llibertat d'actuació. Aquest fet és important en el camp econòmic, ja que permetia la recerca del benefici, sense que això fos un pecat d'avarícia. Segons Max Weber, en l'aparició d'aquestes esglésies rau l'origen del naixement del capitalisme, perquè la nova consciència permetia l'articulació del nou sistema econòmic, sense les dificultats que la dominació de l'Església catòlica posava al desenvolupament del nou sistema. Específicament, es diu que la revocació de l'Edicte de Nantes, que proclamava la igualtat civil de les religions, dictat per Enric VI i revocat per Lluís XIV, va significar l'endarreriment de França respecte d'Anglaterra i Holanda, alhora que el país perdia molts dels seus intel·lectuals i professionals més hàbils, que van fugir precisament a Anglaterra i Holanda, però també a Catalunya.

Capital *m* Conjunt de béns produïts que serveixen per a la producció següent. Actualment s'acostuma a diferenciar entre capital fix (o maquinària, edificis, etc.) i capital circulant (primeres matèries, béns semifabricats i capital líquid). El terme té el seu origen en el mot francès, *cheptel* (bestiar), però va néixer en les teories escolàstiques com a *capitale* (diner que serveix per a la producció, en virtut de determinades circumstàncies) i diferent de pecúnia (improductiu i que no permet el cobrament d'interès). En les accepcions emprades durant tot el període clàssic definia el que l'empresari tenia abans de començar el procés productiu i que li permetia mantenir-se fins a la venda del producte, i, molt especialment, es pensava en el fons de salaris, o sia, la quantitat necessària per a pagar els treballadors en el període corresponent. Però l'especificació més sofisticada d'aquesta idea va ser la que van fer els fisiòcrates, que van subratllar el paper dels avenços (avançades) en la producció, i en van fer una descripció detallada. Avenços anuals o circulant (blat per a sembrar i alimentar els treballadors), avenços primitius o capital fix de la producció (bestiar), avenços rústics o despeses en la preparació dels camps (*fonciers*) i avenços sobirans (o despesa pública en camins i d'altres).

Capitalisme agrari *m* Forma de sistema econòmic en què l'agricultura s'organitza mitjançant la fórmula capitalista, amb empresaris que avancen capital i treballadors assalariats. L'objectiu és produir per al mercat i, per part de l'empresari, obtenir benefici. Si bé es pot dir que el capitalisme té l'origen a les zones on s'havia desenvolupat el comerç a llarga distància (on el benefici era l'objectiu central d'aquesta activitat), per tant, al Mediterrani: entre Venècia i Barcelona, segons Marx, la vertadera essència del capitalisme no apareix fins que entra en el camp de la producció. En aquest sentit, el primer sector organitzat de manera moderna, tot adoptant les millors tècniques del moment, que la revolució agrícola va proporcionar, fou l'agrari en una zona àmplia, que envoltava els tres grans nuclis urbans al segle XVII, Ramstadt (Amsterdam-Rotterdam), París i Londres.

Centres urbans *m* L'aparició i el desenvolupament de les ciutats té molt a veure amb el creixement i la consolidació del capitalisme agrari, que va permetre l'aparició d'activitats de primera transformació (associades amb gremis) necessàries per a cobrir les necessitats de la cada cop més especialitzada societat rural.

Consum *m* Despesa total d'una economia en béns i serveis d'ús final en un període determinat. La importància del consum com a creador d'expectatives de venda, i, per tant, de beneficis en la producció va començar a ser remarcada per Boisguilbert, que veia en la classe aristocràtica i benestant el punt de pertinença del circuit econòmic en aquesta demanda. La visió fou perfeccionada per Quesnay, i a partir d'aquell moment tota l'escola clàssica la va considerar vàlida. Però durant el segle XVIII, el problema es va centrar en el possible paper del

consum de béns de luxe, el típic que exercia la classe benestant, ja que si bé tenia importància econòmica, creava problemes de caràcter moral a una ciència que començava tenyida de trets calvinistes i puritans. El paper del consum en la determinació de la renda fou finalment apuntat per Keynes, a la funció consum.

Divisió del treball *f* Especialització dels treballadors en les diferents funcions que componen un procés productiu. Es poden diferenciar dos nivells, el que existeix entre persones que fan un producte sencer (per a Adam Smith, pescadors, caçadors, etc.), i el que existeix dins d'un mateix procés productiu (el que es dona dins d'una manufactura o fàbrica). El primer nivell és important en el procés de desenvolupament de les societats, mentre que el segon, típic del capitalisme, és el que dona lloc al modern sistema fabril.

Drets de propietat de senyors i pagesos *m* Els vincles sobre la propietat i l'ús de la terra que s'establien entre els senyors (propietaris) i els pagesos (arrendataris) de la terra.

Empirisme *m* Corrent filosòfic important, principalment a Anglaterra. La idea central es pot definir seguint Locke, per a qui el cervell de l'home és com un full en blanc en què la natura escriu el coneixement. Aquest és, per tant, un coneixement pels fets empírics contrastables. En el camp de l'economia, l'exemple més clar, en la seva primera versió, és l'aritmètica política de Petty.

Empresaris capitalistes *m* Es tracta dels nous responsables de les empreses que acumulen el factor (terra o capital) i que actuaven segons el principi de la divisió del treball (contractant assalariats) per tal de maximitzar els beneficis.

Equilibri *m* Situació en la qual les forces que actuen per a canviar s'anul·len mútuament. Es pot aplicar a tot el sistema econòmic, a mecanismes econòmics concrets o a agents econòmics individuals. En el primer cas, l'origen del terme en economia es dona en Boisguilbert, segons el qual l'equilibri era la situació en què els fluxos que corrien entre les diferents classes que participaven en el sistema econòmic es mantenien naturalment, i aquest equilibri es trencava amb la intervenció estatal. Les transformacions següents del concepte, en mans de Quesnay, apuntaven a un equilibri entre classes socials, i en mans de Smith representaven tant l'equilibri entre classes socials com l'equilibri entre individus que, cercant el seu propi interès, mitjançant el mercat, arribaven a una situació en què semblava actuar una mà invisible. En el cas de mecanismes concrets, una balança de pagaments desequilibrada solia ser l'objectiu dels mercantilistes, fins que Hume demostrà que el moviment de diner corresponent a aquest desequilibri la feia tornar a una situació d'equilibri entre importacions i exportacions. Pel que fa a l'equilibri individual, des de Jevons, Menger i Walras, el consumidor està en equilibri si allò que paga per un bé és igual a la utilitat marginal que n'obté. En el cas de sistemes econòmics en el seu conjunt, Walras va desenvolupar la seva idea d'equilibri general d'un sistema interdependent de mercats, en què en tots els mercats es produïa l'equilibri entre oferta i demanda. Per a problemes d'anàlisi Marshall, en canvi, va practicar el mètode de l'equilibri parcial, en què es concentrava en una petita part del sistema (per exemple, un mercat), considerant que tots els altres elements no es variaven (amb la clàusula *ceteris paribus*). Malgrat tot, les dues concepcions d'equilibri tenen un valor diferent, ja que en els casos de Jevons o Walras, l'equilibri és una noció que defineix un sistema econòmic estàtic, sense història, mentre que l'equilibri social de Quesnay o Smith es complementa amb una visió dinàmica del sistema, o sia, és un equilibri dinàmic.

Excedent *m* Allò que un sistema econòmic és capaç de produir per damunt de les seves necessitats de reproducció. Tot i que es poden trobar indicis del concepte en Petty, els primers a desenvolupar-lo i donar-hi nom concret foren els fisiòcrates, des de Quesnay, amb la idea de *produit net* o producte net agrícola. Fou un dels eixos de tota l'economia política clàssica, des de Smith fins a Marx, que en la seva idea de plusvàlua hi donava un nom concret. En termes actuals, es correspondria amb la part de la renda nacional del país que perceben els que no són treballadors, ja que aquesta despesa és necessària per a la reproducció. En la història del pensament es pot dir que l'economia política entre Petty i Marx va girar a l'entorn de les idees d'excedent i reproducció, mentre que des de Jevons, Menger i Walras fins als neoclàssics actuals ha girat entorn de dos conceptes diferents, escassetat i assignació de recursos. En la concepció de Sweezy i Baran es modifica el concepte de plusvàlua de Marx. Ells entenen per excedent econòmic la diferència entre el que una societat produeix i els costos d'aquesta producció. Distingeixen entre *excedent real* i *excedent potencial* i destaquen la tendència de creixement de l'excedent.

Flux d'espècies *m* Mecanisme que relaciona la balança comercial d'un país i la teoria quantitativa del diner. Per mitjà d'aquest mecanisme, els moviments de diner entre països, ocasionats pel comerç internacional, tendeixen a fer moure els preus, de manera que actuen sobre exportacions i importacions, i, finalment, anul·len els desequilibris de la balança de comerç. Fou establert per Hume, i des d'aleshores, acceptat per l'escola clàssica.

Gentleman farmer *f* El nom que va rebre el nou empresari capitalista agrari a la Gran Bretanya.

Gentilhomme cultivateur *f* El nom que va rebre el nou empresari capitalista agrari a França.

Il·lustració *f* Moviment cultural europeu de la segona meitat del segle XVIII que volia explicar, a partir de la raó, tots els fenòmens, tant naturals com socials. Per a alguns la Il·lustració era la ideologia de la burgesia en ascens en el seu camí cap a un poder que es definiria en el sistema constitucional, després de la revolució burgesa. Aquesta definició també serviria per al cas francès. Però a Anglaterra el moviment científic es va produir abans, i molt especialment en els anys de república i guerra civil que associem a Cromwell (des de la restauració fins a la Revolució Gloriosa de 1688), tot i que el moviment de desplegament intel·lectual va arribar fins al començament del segle XVIII amb Newton. D'altra banda, tant a França com a la resta d'Europa, en el moviment hi participaren tant burgesos, sorgits de les noves classes mitjanes, empresarials o administratives, com aristòcrates lúcids, que, com el príncep de Salina de Lampedusa, creien que calia canviar quelcom per tal d'aconseguir que tot continués tal com estava, és a dir, per a mantenir l'ordre de les coses.

Intercanvi *m* Activitat mitjançant la qual es fa la transferència d'una mercaderia, servei o diner d'un agent econòmic a un altre a canvi d'una altra mercaderia, servei o diner.

Interdependència econòmica *f* Idea segons la qual el sistema econòmic està compost d'unitats que depenen les unes de les altres. Es pot concebre com a interdependència entre classes socials, que representen sectors productius, present en Boisguilbert i en Quesnay en el *Tableau oeconomique*. Interdependència de nacions, tot concebut el sistema econòmic com un conjunt de nacions que comercien, que va tenir l'origen en Mun i també és present en les teories del comerç internacional, des de Hume i Ricardo. Interdependència d'individus, que actuen en un sistema econòmic, present en Smith, per a qui aquest concepte dóna lloc al principi de la mà invisible. Interdependència de mercats, que es proporcionen béns i factors, present en Walras. D'altra banda, les representacions modernes d'aquesta interdependència, concebuda en el sentit productiu, inclouen versions teòriques, com la *Producció de mercaderies mitjançant mercaderies*, de Sraffa, o la de sectors que es nodreixen de factors o *inputs*, i produeixen béns finals o *outputs*, com en la taula *input-output* de Leontiev.

Jansenisme *m* Heretgia sorgida entre els segles XVII i XVIII al si de l'Església catòlica i condemnada per la butlla *Unigenitus*. A part de les qüestions doctrinals, el jansenisme s'apropava al calvinisme pel que fa a la consideració de les activitats humanes, especialment en el camp econòmic.

Liberalisme *m* Moviment polític que va començar durant el segle XVII, i que tenia com a element central l'obtenció de la llibertat enfront de les imposicions absolutistes creades pels sistemes de l'Antic Règim.

Manufatura *f* Organització de la producció artesana en la qual els antics treballadors independents són posats sota un mateix sostre. Així, el procés de producció es va reorganitzar, de manera que cada treballador feia una part d'aquest procés, segons l'aplicació de la divisió del treball, entesa com a parcel·lació de tasques. La descripció més estàndard d'aquesta divisió del treball, en el cas d'una fàbrica d'agulles, és la de Smith. Aquest sistema era el que el sector industrial tenia en les zones més desenvolupades abans de la Revolució Industrial, que amb la introducció de la maquinària, i, molt especialment, amb la màquina de vapor, van crear la indústria moderna.

Preu natural *m* Preu que reflecteix el cost de producció: salaris més beneficis més renda, si es troben en el seu nivell natural. El preu de mercat fluctua al seu entorn.

Producció *f* És l'activitat mitjançant la qual es combinen els *inputs* (treball i capital) per a obtenir *outputs* (béns i serveis).

Quasisistemes preclàssics *m* Conjunts de política econòmica organitzats, però amb coherència i aportacions analítiques. És un terme elaborat per Schumpeter per a referir-se a diferents autors anteriors a Adam Smith, però també inclou Ortiz, Serra i altres. Aquí se n'ha reduït l'abast i s'esmenten únicament els economistes que, segons Marx, ja eren científics i que van elaborar un cos complet de coneixements sobre economia, començant per Petty i Boisguilbert i acabant amb Adam Smith, després del qual es va donar la primera situació clàssica.

Racionalisme *m* Corrent filosòfic d'importància francesa i continental. La idea central partia de Descartes i es podria resumir en la idea que el coneixement del món és present en l'home, que sols necessita fer introspecció en la seva raó per a arribar a la veritat de les coses.

Reminiscències feudals *f* Es refereix a l'estructura social que va caracteritzar la societat europea durant l'edat mitjana fins ben entrat el segle XVII i que es basava en la relació d'autoritat de la noblesa respecte de la resta dels seus vassalls.

Renda nacional *f* Valor total de la producció de béns i serveis d'un país durant un període determinat de temps, generalment un any. En virtut de la idea de circulació econòmica, la renda nacional és igual al total percebut pels factors que han contribuït a la seva producció, salaris i beneficis. Els primers càlculs d'aquesta magnitud, juntament amb la seva definició, foren obra de William Petty, que estimava el seu valor a partir del conjunt produït. A partir d'Adam Smith, la renda nacional solia ser definida per la segona visió, o sia per la suma de salaris, beneficis i rendes de la terra, tot i que aquest tercer component va anar perdent la seva importància en el moment en què les economies van deixar d'estar basades gairebé totalment en l'agricultura i aquesta es va convertir en un sector quasi marginal, igual com en l'actualitat. Amb les teoritzacions de Keynes es va afegir una tercera manera de definir-la, o sia, com el conjunt de despeses en consum, més el total de la inversió, més la despesa pública, als quals calia afegir l'excedent d'exportacions sobre importacions.

Rendiments decreixents *m* A successives aportacions d'un factor variable (per exemple, treball o capital) sobre un factor fix (per exemple, terra) corresponen increments de producció cada vegada més petits. Idea que va sorgir amb Turgot, i que es va mantenir, en el cas de la terra, durant tot el període clàssic. Fou especialment desenvolupada per Ricardo. A partir de l'escola neoclàssica, la idea de productivitat marginal decreixent es va generalitzar per a tots tres factors productius.

Reproducció *f* Situació mitjançant la qual un sistema econòmic aconsegueix de produir el que necessita per al període següent. És la condició mínima d'existència del sistema, ja que, en cas contrari, aniria disminuint el volum de producció. És el punt de partença de certes línies teòriques de pensament, ja que l'economia va néixer com la ciència que estudiava l'excedent i la seva distribució, o sia, el que es produïa per damunt de la reproducció. Des de Petty fins a Marx, aquest va ser un punt central, però també ho ha estat per a teories més actuals, com les que sorgeixen de Sraffa i dels seus deixebles de l'escola de Cambridge.

Revolució agrària *f* Conjunt de transformacions que va experimentar l'agricultura europea, especialment l'anglesa, durant els segles XVI, XVII i XVIII. Aquestes transformacions tenien dos grans components, l'estructural i el tècnic o agrícola. Pel que fa al primer, es van definir de manera clara els drets de propietat sobre la terra, tot eliminant les restes feudals que permetien l'accés al producte per part de diversos individus o institucions, alhora que es va dur a terme un procés de concentració de la propietat, creant unitats mitjanes o grans. Pel que fa al component tècnic, es van adoptar tècniques noves que milloraven la productivitat. Els components bàsics d'aquestes tècniques noves eren l'ús de nous conreus (lleguminoses i altres plantes farratgeres), que permetien tenir la terra contínuament en conreu, eliminant el guaret, cosa que permetia alimentar una població animal molt més gran. Aquest fet va significar que el bestiar esdevingués un objecte de producció per al mercat i no solament de treball.

Revolució burgesa *f* Procés polític gràcies al qual les noves classes sorgides a partir de la generalització d'activitats econòmiques noves en el món medieval arriben al poder polític, tot implantant sistemes constitucionals. Per a arribar a aquesta situació, però, el món feudal, després de desaparèixer com a forma descentralitzada de poder, va donar lloc a l'absolutisme, en el qual les noves classes, si bé no governaven, donaven el seu suport econòmic i administratiu al monarca absolut.

Riquesa *f* És el fons o estoc d'actius diversos, tant físics com financers, dels quals disposa una societat.

Rotació intensiva de conreus *f* Es refereix a la utilització intensiva del factor terra per tal de maximitzar la quantitat produïda i els beneficis.

Senyors feudals *m* Es refereix als nobles propietaris de la terra, que basaven l'administració de les finques en el manteniment de l'*statu quo* i no pas en criteris racionals d'administració econòmica.

Teoria quantitativa del diner *f* Una de les teories econòmiques més antigues relaciona la quantitat de diner, la seva velocitat de circulació, el nivell general dels preus i el volum de transaccions mitjançant la fórmula $M \cdot V = P \cdot T$. Les seves primeres exposicions es limitaven a constatar la relació entre la quantitat de diner i el nivell de preus, evident en la inflació que va provocar l'entrada d'or americà a Europa. Martín de Azpilcueta i Jean Bodin van ser els primers a descriure-ho. Però la teoria la van desenvolupar posteriorment John Locke i els economistes clàssics, i més tard Marshall. Keynes va ser el primer a plantejar-hi problemes, tot i que anteriorment ja Thornton, al segle XIX, i Wicksell, entre el XIX i el XX, havien avançat idees crítiques respecte d'aquesta teoria. En els temps moderns, el renaixement de la teoria

quantitativa en mans de Friedman va significar l'eclipsi temporal de les teories keynesianes de la postguerra mundial.

Teoria del valor *f* Teoria que intenta explicar per què els béns tenen valor, considerat aquest com una qualitat intrínseca del bé i, per tant, de naturalesa objectiva. La manifestació aparent d'aquesta naturalesa era el preu. Les teories objectives del valor, que van predominar en la història de l'economia des de la seva aparició fins al 1870, apuntaven a algun dels factors últims de producció com a origen darrer d'aquesta qualitat intrínseca, sia la terra, entre Petty i Quesnay, o el treball, entre Smith i Marx. Des de 1870, en canvi, el valor va adquirir una naturalesa subjectiva, i la teoria del valor va ser substituïda per una teoria del preu, a partir del funcionament del mercat.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Cantillon, R. (1978). *Ensayo sobre la naturaleza del comercio en general*. Mèxic: F.C.E.

Quesnay, F. (1956). *François Quesnay et la physiocratie*. París: INEP.

Kuczynski, M.; Meek, R. L. (1980). (comp.). *El 'Tableau économique' de Quesnay*. Mèxic: F.C.E.

Smith, A. (1991). *La riquesa de les nacions*. Barcelona: Edicions 62.

Smith, A. (1988). (eds. Campbell i Skinner). *Investigación sobre la naturaleza y causas de la riqueza de las naciones* (2 volums). Barcelona: Oikos-tau.

Mandeville, B. de (1988). *La faula de les abelles*. Barcelona: Edicions 62.

Bibliografia complementària

Argemí, Ll.; Lluch, E. (1985). *Agronomía y Fisiocracia en España, (1750-1820)*. València: Alfonso V el Magnánimo.

Etapé, F. «Algunos comentarios a la publicación del Ensayo sobre la naturaleza del comercio en general de Cantillon». (1971). A: F. Estapé. *Ensayos sobre la historia del pensamiento económico*. Esplugues: Ariel.

Meek, R. L. (1975). *La fisiocracia*. Barcelona: Ariel.

Smith, R. S. (1957). «La riqueza de las naciones en España e Hispanoamérica». *Revista de Economía Política* (núm. 3, volum VIII).

Vaggi, G. (1987). *The economics of François Quesnay*. Londres: MacMillan.

